

Здравко Ранковић

ДНЕВНИЦИ ВАЉЕВСКИХ ПАРТИЗАНА

Поред архивских докумената и других извора велики значај за проучавање народноослободилачког покрета у Србији имају и партизански дневници. Међу њима је и неколико дневника који сведоче о акцијама Ваљевског народноослободилачког партизанског одреда и о догађајима и личностима на подручју где је овај одред деловао.

Драгојло Дудић: „Дневник 1941”

Најистакнутије место припада без сумње „Дневнику 1941” Драгојла Дудића, напредног земљорадника из ваљевског села Клинци, писца, комунисте од 1919. године, једног од водећих организатора устанка у ваљевском крају. Дудићевим дневником обухваћен је период од 1. августа до 5. новембра 1941. године и приказан у континуитету развој устанка на простору од Качера до Дрине.

На знатне уметничке вредности „Дневника 1941” указивали су, поред осталих, Иво Андрић („Ако има на нашем језику прозе чија искреност и непосредност не могу бити доведене у питање то је ова. Личност пишчева и прилике под којима је дневник писан, искључују сваку помисао на докону, стилску игру, позу или декоративност. Нема овде речи или реченичког обрта који нису никли из унутарње потребе и тешке животне нужде”), Родољуб Чолаковић („Књига је писана једрим и лепим језиком, сажето, рељефно. Он ништа не улепшава: истинољубив до краја, он говори о неверици с којом их у почетку негде дочекују, о колебању људи, о подлости и кукавичлуку. Али, такође и о непрекидном порасту устаничких снага, о све већим акцијама младог одреда који стиче искуства и постепено се развија у озбиљну војничку снагу”), Милан Богдановић („Слушао сам преко радија читање једног одломка из „Дневника сељака Драгојла Дудића”. Ништа и све. Слушате невероватно просте податке, и речене скоро безазлено, о стварима које су, рекло би се, ништавне, а преко њих несумњиво назирете и сагледавате велико од кога се до суза узбуђујете”) и Милош И. Бандић („Дудић показује једну готово магистралну особину спонтаног, мудрог, непретенциозног писања: подједнако интересовање за све облике и аспекте живота. . . О свему говори са том истом одме-

реном описношћу, истинитошћу, скромношћу, без еуфорије и преувеличавања, тоном уверења, искуства, духовне снаге и систематичне, једноставне приповедачко-језичке вичности")¹⁾.

О великом значају „Дневника 1941” за проучавање устанка у Србији довољно говори и сам податак да практично нема ни једног опсежнијег рада о овој проблематици који се не користи тим извором. Усто, о Дудићевом дневнику као историјском извору о устанку у Србији мр Милан Трипковић поднео је посебно саопштење на научном скупу о Ужичкој републици, одржаном 1977 године.²⁾

Прелиставајући „Дневник 1941” налазимо на десетак места записе у којима његов аутор говори о условима и ситуацијама у којима је извршавао ову добровољно преузету партизанску дужност.³⁾

Дневник Драгојла Дудића сачувала је његова кћерка Перса Вујковац, сакривши га у својој штали у селу Толисавцу.⁴⁾ Објављен је први пут 1945. године, а потом још два пута — 1951. и 1957. године.

Има претпоставки да је Драгојло Дудић почео да води свој дневник пре 1. августа 1941. године а такође да је то чинио и после одласка у Ужице, 5. новембра 1941. али су ти делови, стицајем околности, највероватније пропали.⁵⁾ Постоје, с друге стране, и наговештаји да је он у ствари водио два дневника — четни, који је изгубљен, и лични, који је сачуван и објављен, делимично или у целини, под насловом „Дневник 1941”. Извесну потврду за то налазимо управо код самог Дудића. Припремајући се за одлазак из Колубарске чете у Штаб Ваљевског одреда он 30. августа у Стучинској школи жури „да среди свој дневник од овога дана и да га уредно остави” молећи другове из политичког и војног руководства „да обратe пажњу на дневник чете који се мора наставити”.⁶⁾ О томе говори и Милан Дракулић у својим ратним записима „Плима, осека плима...”: „Дудић ми даје свој дневник, моли ме да га наставим. Нарочито ме упозорава на датуме. Обећах му, али писати онако као он није лако”.⁷⁾ Дракулић је у марту 1942. оставио код Станоја Крстића у Бачевцима „дневнике Драгојла Дудића и свој” и замолио га да их преда „познатим друговима”.⁸⁾ Ту се, бар за сада, губи сваки траг о овом делу Дудићевог дневника.

Поред Драгојла Дудића, чији је „Дневник 1941” поделио судбину „једног броја дела у књижевности народноослободилачке борбе: остао је, суровом силом прилика, односно не-прилика, незаокружен, фрагмент и торзо, али упркос томе чврст споменик једног часног и умног живота”, дневнике у ваљевском крају писало је још неколико партизана — Чедомир Миндеровић, Јулка Мештеровић, Иван Драјић, Селимир Селе Јовановић, Милан Дракулић, Влада Зечевић, Родољуб Чолаковић, Лука Стевић...

Чедомир Миндеровић: „За Титом”

Познати песник Чедомир Миндеровић, борац Посавског НОП одреда, налазио се извесно време у јесен 1941. године, од 5. до 23. новембра, на дужности политичког комесара Тамнавског партизанског

батаљона, који се од средине августа 1941. налазио у саставу Посавског одреда у почетку као трећа чета а касније као трећи батаљон. У његовој књизи „За Титом” (поднаслов — „Забелешке једног партизана”) публикован је дневник који је започет првих дана септембра „у посавском селу Јошеви, у малом тек насталом партизанском одреду”,⁹⁾ непосредно после борбе на Убу. Вођен је у овом делу Србије до 23. новембра, када је Миндеровић отишао из Лесковица у Ужице, одакле се, под налетом непријатељске офанзиве, повукао са главнином партизанских снага у Санџак.

Миндеровић је тако 5. новембра у Дружетићу записао: „Јуче поподне стигло је наређење којим сам постављен за комесара трећег батаљона. Имамо покрет према Ваљеву. Мој нови батаљон постројава се за полазак”. Нове забелешке унео је у свој дневник у Ставама (деветог), Лелићу (десетог), Сушичкој школи (четрнаестог), Поћути (деветнаестог) и Лесковицама (23. новембра). Забележена је, поред осталог, маршрута батаљона („Дружетићи — Гола Глава — Бранковина — Јаутина — Буковица — Каменица — Врагочаница”), описане борбе са четницима и Немцима и партизански живот у дане који наговештавају скори долазак зиме.¹⁰⁾

У целом дневнику „За Титом”, па и у његовим првим поглављима, очигледна је ауторова тежња да се постигну литерарне вредности.

Др Јулка Мештеровић: „Лекарев дневник”

Краткотрајни априлски рат, живот у Ваљеву у првим данима окупације и свој одлазак у партизане, у Рађевску чету Ваљевског партизанског одреда, описала је у првим поглављима свог дневника др Јулка Мештеровић, лекар из Ваљева, супруга др Мише Панџића. Дневник се наставља описом партизанског живота, најпре у Рађевини а потом у Посавини, где је првих дана августа, по налогу Филипа Фиће Кљајића, др Јулка Мештеровић дошла за лекара, организатора здравствене службе у Посавском одреду. „Лекарев дневник” је иначе вредно и занимљиво сведочанство о народноослободилачкој борби од првих устанничких акција до ослобођења Београда.¹¹⁾

Иван Драјић: „Партизански дневник”

Дневник Ивана Драјића, командира II вода Пете колубарске чете Ваљевског партизанског одреда, захвата период од 4. септембра до 31. децембра 1941. године и описује партизански живот и акције у Колубари. Налази се у рукопису у Институту за историју радничког покрета Србије, а у препису у ваљевском Архиву. Драјићев спис доста је користио најпре др Јован Марјановић при писању значајне студије „Устанак и народноослободилачки покрет у Србији 1941” (Београд 1963), а затим и Новак Живковић („Партизанска фабрика оружја и муниције”, Титово Ужице 1971), Александар Јефтић („Усправљени у векове, Ваљево 1974) и Дојчило Митровић („Западна Србија 1941”, Београд 1975).

Према белешци записаној уз рукопис, дневник Ивана Драјића сачувала је и 1956. године предала тадашњем Историјском архиву ЦК СКС Мара Дудић из Ваљева.

Селимир Селе Јовановић: „Дневник октобар 1941 — фебруар 1942. године”

Селимир Селе Јовановић, учитељ из Шапца, био је борац Мачванског (подрињског) партизанског одреда, а кад је у децембру 1941. ова партизанска јединица престала да постоји наставио је да се бори у саставу одреда ваљевских партизана. Већи део његовог дневника, који је вођен од 2. октобра 1941. до 22. фебруара 1942. године, настао је у ваљевском крају и сведочи о догађајима и људима на овоме подручју. У њему је доста података који се у другим изворима не могу наћи. Поред осталих и подаци о петом и шестом броју листа „Партизан”, једино што се о последњим бројевима овог листа данас зна.

Овај партизански дневник објављен је у шабачком часопису „Провинција” број 6 за 1971. годину.

Остали партизански дневници

У листу „Партизан” објављен је јануара 1942. године одломак из дневника Владе Зечевића. Овај запис појавио се под насловом „Наше акције”, а ознака времена и места настанка гласи — „20. децембра 1941. г. с. Брезовице”. О судбини овог дневника Зечевић је касније писао: „Почео сам да пишем дневник још у Србији . . . Друг Лола Рибар читао је свеску по свеску, и похвалио начин изношења историјских догађаја, упоређујући их са мемоарима Проте Матеје Ненадовића. Дневник ми је пропао за време битке на Сутјесци 1943. године. Само један део сачувао је у свом дневнику друг Влада Зечевић, и тај текст предао ми, у препису, после рата”.¹²⁾

Родољуб Чолаковић је у првој књизи „Записа из Ослободилачког рата” описао своје доживљаје из првих дана оружане борбе у Србији. Као члан Главног штаба партизанских одреда Србије Чолаковић је извесно време боравио и међу борцима Ваљевског одреда и о томе у овој књизи оставио драгоцену сведочанство. Мада је већ тих дана водио дневник записујући све што му је изгледало значајно („акције наших одреда, њихов свакодневни живот, политичке прилике и догађаје, сусрете с људима”), књигу је ипак писао по сећању јер су му белешке пропале још 1941.¹³⁾ У једном интервјуу он говори о месту где су настали његови први дневнички записи: „У једној шуми код Робаја, у ваљевском крају, одлучио сам да записујем све што ми се учинило значајно. Био сам свјестан да чинимо нешто изванредно у нашој историји, и пожелео да о величини тих догађаја, и понашању људи у њима, понешто сачувам од заборава. Писао сам из дана у дан. Тако су се зачели моји „Записи из ослободилачког рата”.¹⁴⁾ Било је то вероватно у време првог доласка Родољуба Чолаковића међу ваљевске партизане — крајем јула и почетком августа 1941. године.

Дневник је писао и Лука Стевић, ратник са солунског фронта, борац Раћевског батаљона Ваљевског одреда и Пратећег батаљона Врховног штаба, али му је спис пропао у време десанта на Дрвар.¹⁵⁾

Писао га је и Милан Дракулић, борац Колубарског батаљона.¹⁶⁾ Не знамо, међутим, да ли је Дракулић после рата пронашао свој дневник и на основу њега писао књигу „Плима, осека, плима. . .” Судићи по поузданој документованости, која карактерише ово његово дело, чини се да јесте.

Дневнике су, сасвим сигурно, писали још неки борци Ваљевског НОП одреда али су они у ратном вихору пропали. Могуће је да их ипак има и сачуваних, макар у фрагментима, али се за њих не зна.

НАПОМЕНЕ

1) Иво Андрић, Драгојло Дудић: Дневник 1941, „Ослобођење”, Сарајево, 19. август 1945; Родољуб Чолаковић, Драгојло Дудић, зборник „Ликови револуције”, књига II, Београд 1964, 58; Милан Богдановић, Стари и нови, књига V, Београд 1955, 101; М. И. Бандић, Цвет и стег, Београд 1975, 74.

2) Зборник „Ужичка република”, књига II, Београд 1979, 369—375.

3) Драгојло Дудић, Дневник 1941, Београд 1957, 36, 54, 61, 181, 199. итд.

4) Зоран Јоксимовић, Село Драгојла Дудића, Београд 1974, 182.

5) З. Јоксимовић, н. д., 182.

6) Д. Дудић, н. д., 120.

7) Милан Дракулић, Плима, осека, плима . . . , књига I, Београд 1963, 97.

8) М. Дракулић, н. д., књига II, 53—54.

9) Чедомир Миндеровић, За Титом, Београд 1945., 8.

10) Ч. Миндеровић, н. д., 49—53.

11) Др Јулка Мештеровић, Лекарев дневник, Београд, 1968.

12) Влада Зечевић, И то да се зна, Загреб 1968, 155.

13) Родољуб Чолаковић, Записи из Ослободилачког рата, књига I, Сарајево 1966, 23.

14) Најзначајније промјене догодиле су се у људима, „Рад”, Београд, 28. април 1978.

15) Лука Стевић, Из устаничких дана у Раћевини, зборник „1941/1942. у сведочењима учесника народноослободилачке борбе”, књига I, Београд 1975, 131.